

НАУКОВИЙ ВІСНИК

**Мелітопольський державний
педагогічний університет**

Серія : Педагогіка

Випуск 8

Мелітополь, 2007

ББК 74.00

УДК 930.1 (477)

Н 34

Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Випуск 8 – Мелітополь, 2007. – 178 с.

ISBN 5-85273-016-9

Друкується за ухвалою Вченої ради Мелітопольського державного педагогічного університету (протокол № 6 від 28.02.2007 року)

Редакційна колегія	
Іван Аносов	доктор педагогічних наук, професор, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету
Анатолій Павленко	доктор педагогічних наук, професор
Ангеліна Коробченко	кандидат педагогічних наук, доцент
Валентина Бойко	кандидат педагогічних наук, доцент
Володимир Єремєєв	доктор технічних наук, професор
Елькін Марк	кандидат педагогічних наук, доцент
Євген Павлютенков	доктор педагогічних наук, професор
Марина Головова	кандидат педагогічних наук, доцент
Микола Окса	кандидат педагогічних наук, доцент (головний редактор)
Олександр Максимов	доктор педагогічних наук, професор
Людмила Москальова	кандидат педагогічних наук, доцент
Ольга Фунтикова	доктор педагогічних наук, професор

Літературний редактор
Зоя Митяй

Комп'ютерний набір
Лариса Яригіна

Рецензенти: Гриценко Л.І. – професор, доктор педагогічних наук
Фролов А.А. – професор, доктор педагогічних наук.

Видання виходить у межах договору про наукове співробітництво між кафедрою педагогіки та педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету (Україна) та лабораторією "Макаренко-Реферат" Марбурзького університету (ФРН) від 13 вересня 2000 року.

*Відповідальність за автентичність цитат,
правильність фактів та посилань несуть автори статей*

© Мелітопольський державний педагогічний університет, 2007

ЗМІСТ

Розділ I. Розвиток методологічної готовності студентів до інноваційної гуманістично-орієнтованої діяльності	5
Елькін М.В., Барліт О.О. Світоглядно-методологічні людиновимірні абрис професійної підготовки педагога.....	5
Карандаш М.М. Толерантність як культура розмаїття і методологія злагоди: педагогічний аспект.....	11
Кучина Л.І. Розвиток професійної рефлексії у майбутніх вчителів.....	18
Москальова Л.Ю. Принципи гуманістичної спрямованості у процесі формування моральних якостей як основа професійного становлення майбутнього педагога.....	31
Петрученя Г.Г. Ціннісні орієнтири юнацтва.....	36
Ізбаш С.С. Педагогічні умови забезпечення соціально-професійної адаптації майбутніх вчителів.....	48
Тараненко Г.Г. Гуманістичні засади освітніх перетворень в Україні: сучасний методологічний вимір.....	58
Шкільова Г.М. Метод проектів як засіб професійного становлення майбутнього вчителя.....	64
Розділ II. Проблема модернізації освіти: педагогічна рефлексія	68
Заболоцька Л.А., Окса М.М. Просвітницька діяльність О.І. Павловича і втілення його педагогічних поглядів у творчому доробку.....	68
Болотіна А.О. Значення педагогічного спілкування в удосконаленні професійної педагогічної діяльності.....	79
Гнатів О.В. Роль екскурсій у природоохоронному вихованні учнівської молоді в 20-30-х рр. ХХ століття.....	86
Кучина К. О. Посилення філософської складової у спілкуванні з педагогічно-занедбанними учнями початкових класів.....	94
Довженко Ю.А. Становлення та розвиток жіночої освіти на півдні України другої половини ХІХ – початку ХХ століть.....	99
Алейкіна В.В. Просвітницька діяльність В.О.Біднова (1874-1935).....	108
Ямкова К.С. Формування естетичної культури учнівської молоді як пріоритетне завдання реформи школи.....	120
Сегеда Н.А. Феномен креативності: сутність і структура.....	129
Рашковський П.О. "Виконання проекту "INTEL. Навчання для майбутнього", як шлях до творчої професійної діяльності".....	138
Петрученя Г.Г. Педагогічна майстерність ученого: Олексій Миколайович Сєверцов - учений-педагог вищої школи.....	141
Петрученя Г.Г., Гудилина Ю.В. Національне виховання молодшого школяра у педагогічному доробку С. Русової.....	148

Сьогодні ставить професійні вимоги й до випускників музично-педагогічних факультетів вищої школи [2], що повинні, відповідно до сучасних завдань музичного виховання підрастаючого покоління, мати високий рівень виконавської підготовки, розвинуті музичні та педагогічні здібності, знання, уміння і навички в галузі практичної музично-педагогічної діяльності.

Література

- Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1998 -204с.
- Дряпіка В.І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта: Навчальний посібник. - К.- Ужгород: "ЛПРА", 2000. - 228 с.
- Мельничук С.Г. Естетичне та трудове виховання молодших школярів. - К., 1994.-100 с.
- Окса М.М. Проблеми та тенденції вивчення загальнопедагогічних дисциплін в Україні 30-х – 80-х років. Монографія. – Мелітополь, 2004. – 208 с.

УДК: 37.064.3

ФЕНОМЕН КРЕАТИВНОСТІ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

Сегеда Н.А.

Мелітопольський державний педагогічний університет

Анотація. Висвітлюються питання розкриття сутності поняття “креативність”, характеристики креативності як інтегральної особистісної категорії, структури креативності та її провідних складових, взаємодія креативних якостей особистості в процесі творчої діяльності.

Ключові слова: креативність, емпатія, уява, інтуїція, емоція, почуття.

Аннотация. Сегеда Н.А. Феномен креативности: сущность и структура. Рассматриваются подходы к раскрытию сущности понятия “креативность”, характеристики креативности как комплексной личностной категории, структуры

креативности и входящих в её состав ведущих креативных свойств личности в процессе творческой деятельности.

Ключевые слова: креативность, емпатія, уявлення, інтуїція, почуття, емоції, емоційне благополуччя, емоційна регуляція, емоційна стійкість, емоційна гнучкість, емоційна адаптивність, емоційна регуляція, емоційна стійкість, емоційна гнучкість, емоційна адаптивність.

Постановка проблеми. Загально визнаною провідною ознакою сучасної педагогіки є людиноцентристська тенденція. Тому провідним завданням вітчизняної педагогічної системи є утвердження її орієнтації на знайдення і підтримку в кожній людині індивідуальних властивостей. Досягнення задекларованої вітчизняною освітою мети зумовлюється реалізацією індивідуально-творчого підходу. Освітній процес актуалізує наукові пошуки педагогічних засобів вирішення проблеми розвитку креативності, як комплексної особистісної категорії, що визначає успішність соціокультурної адаптації та розширює сфери творчого самовиявлення людини. Зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення освітньої системи, яка дозволяє б забезпечити зростання індивідуальних психічних ресурсів кожної особистості, розкриття творчих можливостей з метою створення умов щодо реалізації свого потенціалу, інтересів, соціальних установок, формування її майбутньої життєдіяльності, самостійного вирішення життєвих та професійних завдань.

Необхідність обґрунтування основних підходів щодо розкриття сутності поняття "креативність" та її вивчення переконливо доведена в працях відомих педагогів та психологів – В.Андрєєвої, Є.Князева, В.Моляко, А.Козирєвої, Н.Лимонової, Б.Нікітіної, О.Ніколенко, Л.Онїшук, С.Сисоевої, О.Феоксистової, Д.Богоявленської, В.Дружиніної, Л.Орбелі, Л.Єрмолаєвої-Томіної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо сутності поняття "креативність" показав, що в зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато точок зору, поглядів, переконань, що утворюють ряд дискусійних питань, вирішення яких потребує різних підходів. Робота присвячена висвітленню сутності феномену креативності як інтегральної особистісної категорії, характеристиці провідних креативних властивостей та їх взаємодії в процесі творчої діяльності.

Мета дослідження. Розглянути сучасні підходи щодо розкриття сутності поняття "креативність" як комплексної категорії. **Завдання статті** полягають у розкритті структури креативності, встановленні внутрішніх зв'язків її основних характеристик.

Результати дослідження. Будь яка категорія, виокремлена для дослідження, вимагає вивчення з позицій методологічного аналізу. Тому, цілком зрозумілим є звернення до її тлумачення у різних галузях гуманітарних наук. Так, Е.Фромм визначав креативність як здатність дивуватися та пізнавати, вміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, спрямованість на відкриття нового та можливість до глибокого усвідомлення свого досвіду [5,498]. В дослідженнях Роджерса креативність розглядається як здатність продукувати унікальні ідеї, результати, засоби вирішення усіх життєвих проблем [5,570]. Креативність являє собою одну з найважливіших, пов'язаних з оптимальною психологічною зрілістю характеристик повноцінно функціонуючої людини, яка реалізує свій потенціал, рухається у напрямку повного пізнання самої себе та сфери своїх переживань. Долаючи зовнішньо спрямовані обмеження та стандарти, креативні особистості мають здатність народжувати нові незвичайні ідеї, відхилятися у мисленні від традиційних схем, швидше вирішувати проблемні ситуації.

Узагальнюючи дані, відомі про природу креативності, серед досліджень зарубіжних авторів можна виділити наступні характеристики цього феномену: креативність – здатність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах та нових продуктах, яка дозволяє усвідомлювати нове, незвичайне у бутті, хоча й сам процес має як свідомий, так і несвідомий характер [5, 563]; специфічними властивостями креативного процесу є оригінальність, спроможність, валідність; підвищене сприймання фактів, концепцій, гіпотез, відносна відкритість у відношенні до власних переживань, імпульсів, фантазій; найбільш яскраво виявляється у нестандартності, нешаблонності мислення, відсутності страху перед чужим авторитетом, здатності протистояти стійким переконанням, поглядам, точкам зору.

У вітчизняній психологічній науці поняття “креативність” розглядають більшістю авторів як творчі можливості людини, як здатність народжувати багатство різноманітних ідей у нерепаментованих умовах діяльності [9]. Особлива якість (стійка властивість) людського індивідууму, яка зумовлює здатність виявляти соціально значущу творчу активність [6,683]; пошуково-перетворювальне відношення особистості до дійсності, яке виявляється у пошуково-перетворювальній активності [3,140]; глибока особистісна властивість, що виявляється в оригінальній постановці проблеми, сповненої особистісним змістом [2,25]. Отже, вітчизняні психологи та педагоги наголошують на таких ознаках креативності: відкриті відношення до досвіду – чутливість до нових проблем; широта категоризації; віддаленість асоціативного ряду; швидкість мислення – здатність переходити достатньо швидко від однієї категорії до іншої; оригінальність мислення; самостійність, незвичайність, кмітливість.

У цілому, креативність можна охарактеризувати як здатність до створення нових, незвичайних продуктів у процесі творчої діяльності. В результаті цього продукт оцінюється за оригінальністю та значенням, а процес – за чутливістю до проблеми, здатністю до синтезу, відчуттям схожості та різниці; відтворенням деталей, яких бракує, дивергентністю мислення, передбаченням.

Останнім часом проблему творчих здібностей підводять до проблеми творчості особистості та розглядають креативність як комплексну особистісну категорію (Д.Богоявленська, А.Брушлінський, В.Дружинін, В.Козленко, О.Лук, П.Нечай, Л.Орбелі, А.Дж.Танненбаум та інші). Згідно позиції цих досліджень, творчі здібності є утворенням від інших якостей особистості. Відомі психологи та педагоги стверджують, що творчих здібностей, як вони є, не існує. Є особистість, яка має творчу мотивацію та креативні властивості. За твердженнями Д.Б.Богоявленської, креативність все частіше розглядається у науковій літературі як інтегративна особистісна якість [2,7]. Це положення дає нам наукові підстави вважати, що досліджувана категорія має “педагогічне майбутнє”, адже не тільки на формування знань, але й на виховання особистісних якостей спрямовано навчально-виховний процес у вищій школі.

Розглядаючи креативність, як інтегральну, багатогранну характеристику особистості, виникає питання про її структурні елементи, які в комплексі забезпечують становлення здібностей майбутнього вчителя до творчості.

Спираючись на низку досліджень з проблеми креативності, можна резюмувати, що логічна структура даного феномену включає систему креативних властивостей та здібностей особистості. Вона являє собою своєрідне та унікальне поєднання мотиваційних, емоційних, інтелектуальних, естетичних, екзистенціальних, комунікативних і креативних якостей, котрі в комплексі індексують творчу стилістику поведінки, забезпечують продуктивність, новизну, унікальність засобів, результат діяльності, схильність та готовність до конструктивних перетворень у різних сферах життєдіяльності.

Безпосередньо, в процесі творчої діяльності вищевказані особливості розвиваються найбільш повноцінно та гармонійно, створюючи, таким чином, модель креативних властивостей, яка має умовне структурування: мотиваційно-креативні особливості – інтерес, потреба у самореалізації, творча позиція; емоційно-креативні особливості – емпатія, емоційний тезаурус, експресивна емоційність; інтелектуально-креативні властивості та здібності – інтуїція, здатність до перетворень, поліфонічність, багатофакторність інтелектуальних процесів, передбачення, уява. естетичні креативні властивості та здібності – естетична емпатія, почуття форми, почуття стилю, почуття гумору.

З метою подальшого практичного використання у своєму дослідженні ми виокремлюємо наступні складові елементи креативності: інтерес (мотиваційно-креативні особливості), емпатію, експресивну емоційність (емоційно-креативні особливості), уяву, інтуїцію (інтелектуально-креативні особливості) та чуттєву сферу особистості, пов'язану з естетичними креативними властивостями та здібностями.

Згідно поглядів Г.Олпорта, К.Ізарда, Т.Томкінса, І.Л.Сингера, Мерфі, А.Маслоу інтерес визначається як єдина мотивація, що забезпечує працездатність людини та грає виключну роль у розвитку навичок, вмінь, інтелекту, суттєво необхідних для творчості. Мотиваційні особливості інтересу в дослідницькій та творчій діяльності

підкреслюють Г.Олпорт, К.Ізард, Т.Томкінс [6]. У людини, яка відчуває об'єкт інтересу, виникає бажання досліджувати, розширювати досвід шляхом викликання нової інформації та звертатися до об'єкта з іншого боку, який викликає інтерес. Інтерес – це один з генетично ранніх проявів креативних якостей особистості, водночас, мотиваційне джерело розвитку творчих здібностей.

В структурі креативності емоційні особливості посідають одне з центральних місць. Саме емоційні переживання та враження є основою виникнення креативних якостей особистості, що в комплексі з емоційними властивостями забезпечують продуктивність, унікальність та новизну процесу творчої діяльності.

Феномен емпатії пов'язаний із здатністю людини до емоційного відгуку на переживання інших людей та живих істот; це емоційний стан, що викликається впливами іншого. Взаємозв'язок процесів емпатії та творчості сформульовано у працях А.Валлона, Є.Басіна, К.Роджерса. Згідно поглядів Є.Басіна, творчі особистості часто ідентифікують себе з іншими особистостями та легко змінюють ролі, що є свідченням кореляції творчості з високим рівнем емпатії та емоційної експресії [1,28]. Емпатія – універсальна творча здібність, яка веде до осягнення емоційного світу іншої людини та являє собою вчуття в події, явища, об'єкти мистецтва на основі переживання певних станів, які виникають у процесі творчої діяльності.

У безпосередньому зв'язку з емпатією знаходиться творча уява, яку розглядають як діяльність, що віддзеркалює багатства знань та вражень, здобутих людиною та перетворених у власній свідомості. Механізм уяви стрижневий для творчій діяльності, тому що він дозволяє домислити те, чого не існує в дійсності, охопити своєю фантазією певні часові та просторові феномени, компенсуючи недостатню в реальності семантичну та естетичну інформацію. Сутність уяви можна висловити таким чином: уява – це психічний процес, який перетворює елементи перцептивного, емоційно-чуттєвого та абстрактно-логічного досвіду індивіда в суб'єктивно-нові поєднання.

Наукова психологія розглядає інтуїцію як необхідний, внутрішньо зумовлений природою творчості, момент виходу за межі стереотипів, що склалися, зокрема, логічних програм пошуку вирішення завдання [3].

Зв'язок інтуїції з уявою підкреслено вченим Дж.Бройлер, який стверджує, що уява дозволяє нам представити одразу частину фізичного світу у вигляді наявної картини, у прояві певних її деталей; інтуїція несподівано розкриває нам в якомусь внутрішньому осягненні глибини реальності, вона є можливостями, органічно притаманними розуму [4, 187].

Критерієм роботи механізму інтуїції є гармонія створюваного, а перетворення образів та думок здійснюються під контролем почуття гармонії за матеріалами, які зберігаються у пам'яті (думки, почуття, продукти роботи уяви насичені певним енергопотенціалом). Цей механізм притягує до себе інформацію та енергію до тих пір, доки вони не почнуть набувати критичної ваги. В результаті цього вони перетворюються в новий образ чи думку або систему думок.

Однією з основних систем, що забезпечують активні творчі форми життєдіяльності людини є емоційна сфера – конкретна система поглядів та переконань, яка постійно збагачується, змінюється і, водночас, зберігається; вона створює певну стійкість [6, 24]. Спираючись на закони загального емоційного знаку й емоційної реальності уяви, сформульованої Л.Виготським, теорію А.Леонтьєва, дослідження С.Рубінштейна, П.Анохіна та В.Зінченка, ми можемо зазначити, що сам процес людської діяльності викликає в особистості певні емоції, але, з іншого боку, емоційні стани індивіда впливають на його діяльність. Вони не тільки обумовлюють діяльність, але й самі зумовлюються нею. Сам характер емоцій, їх основні властивості і побудова емоційних процесів певною мірою залежать від діяльності.

У свою чергу, емоції суттєво впливають на хід діяльності. Як форма прояву потреб особистості, емоції виступають в якості внутрішніх спонукань до діяльності. Ці внутрішні спонукання, які висловлюються у почуттях, зумовлені реальним відношенням індивіда до навколишнього світу. Тут ми бачимо взаємозворотній зв'язок між творчою діяльністю та емоціями: за допомогою різних емоцій ми

впливаємо на творчий процес індивіда, активізуючи при цьому кардинальні креативні якості. В процесі творчої діяльності виникають певні емоції, охоплюють всі інші психічні явища, впливаючи на них з різних боків.

Кожна емоція залишає слід у свідомості людини та зберігається саме в ній. Повторення одних й тих самих емоцій призводить до виникнення почуття. Мотиви емоціями та почуттями існують складні взаємовідносини. Почуття виявляють емоції, а емоції, що соціалізуються, здатні перетворюватись у почуття, а воно ще більше, ніж в емоціях, виявляється особистість, її соціальні установки, інтереси, потреби та смаки. Узагальнюючи емоційні відображення та почуття людини, почуття пов'язуються з високими потребами та мотивами діяльності, виконуючи саморегулюючі функції на особистісному та соціально-психологічному рівнях. Емоції та почуття іманентно присутні у творчому процесі, водночас вони виявляють його мотивацію, цілі (радість відкриття).

Таким чином, у процесі творчості людина живе особливим життям. З одного боку вона концентрує в собі весь накопичений нею емоційний досвід, з другого боку вона виконує необхідну селекцію, при цьому збагачуючи його та створюючи джерело нового досвіду. Взаємодія всіх вищезазначених психічних процесів призводить до цілісного розвитку творчих властивостей індивіда, які складають структуру креативності.

У процесі творчої діяльності особистість переживає певні стани, на основі яких відбувається "вчуття" в події, явища, об'єкти мистецтва тощо. Тут виявляється здатність до емпатії. Внаслідок такого переживання виникають різні емоції, які, в свою чергу, здатні відбиватися на внутрішньому стані людини, викликаючи при цьому різноманітні асоціації, уявлення, образи. В свідомості індивіда відбувається синтез та творчі перебудови сприйняття в суб'єктивно-нові поєднання, відповідності до принципів художнього духовно-практичного освоєння світу. У результаті виникає певний новий, раніше не існуючий, образ. Народження нового образу і оформлення його як продукту творчої діяльності неможливе без механізму інтуїції, критеріями роботи якого є гармонія створеного, а перетворення думок та образів пов'язане з контролем почуттів злагодженості збереженого у нашій пам'яті.

Наприкінці процесу творчої діяльності також виникають певного роду емоції, які є індикатором внутрішніх переживань особистості. Вони віддзеркалюють відношення індивіда до того чи іншого виду діяльності. Залишивши відбиток у свідомості людини, емоція поступово закріплюється в структурі психологічних якостей особистості, що обумовлює виникнення постійних почуттів, подальший розвиток яких, у значній мірі, визначає сутність особистості, її установки, інтереси, потреби та мотиви.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Таким чином, ознайомлення з основними характеристиками креативності дозволяє провести внутрішні взаємозв'язки між ними в процесі творчої діяльності (емпатія – емоція – уява – почуття). Взаємодія всіх якостей веде до їх розвитку та зміцненню в структурі креативності, а також цілісно впливає на формування творчих можливостей індивіда та дозволяє характеризувати креативність як інтегральну характеристику особистості. У подальшому дослідженні планується розробка питань щодо особливостей актуалізації креативності у процесі індивідуалізації професійної підготовки майбутнього вчителя музики.

Література

1. Басин Е.Я. Двуликий Янус: о природе творческой личности. – М.: Изд-во Магистр, 1996. – 171 с.
2. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству / Новое в жизни, науке и технике. Серия "Педагогика и психология". № 10. – М.: Знание, 1981. – С.5-26.
3. Козленко В.Н. Проблемы креативности личности // Психология творчества. Общая дифференцированная, прикладная. – М., 1999. – С. 131-148.
4. Слово о науке: Афоризмы, изречения, литературные цитаты / Сост. Е.С.Литенштейн. – М.: Знание, 1978. – 272 с.
5. Хоелл Л. Зиглер Д. Теории личности. – СПб: Изд-во Питер, 2000. – 608 с.
6. Щард К. Эмоции человека / Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 777 с.